تکامل نیروی قدس ایران از سال ۱۹۷۹

به قلم علی آلفونه (/fa/experts/ly-alfwnh)

۲۱ ژوئن ۲۰۲۱

همچنین دست‌یافتنی به
(English (/policy-analysis/evolution-irans-qods-force-1979 /
العربیة (/ar/policy-analysis/msyrt-ttwwr-fylq-alqds-alayrany-mndh-am-1979/)

درباره نویسنده

علی آلفونه (/fa/experts/ly-alfwnh)

علی آلفونه همواند ارشد انستیتوی دولت‌های عرب خلیج در واشنگتن است

تحلیل کوتاه

سپاه پاسداران ایران با جذب سازمان‌های رقیب و گرایش به فرماندهانی که با دیگر مراکز قدرت رژیم رابطه نداشتند از نیروی قدس برای متمرکز ساختن و انحصار تدریجی عملیات خارجی کشور استفاده کرده است

از زمان مرگ قاسم سلیمانی در سال گذشته فرماندهی نیروی قدس سپاه پاسداران ایران تغییر اساسی کرده است اسماعیل قاآنی (https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/who-esmail-qaani-new-chief-commander-irans-qods-force) فرماندهی آن را به دست گرفت و اخیرا محمدرضا فلاحزاده (https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/who-mohammad-reza-fallahzadeh-new-deputy-commander-irans-qods-force) در آوریل امسال به معاونت او رسید چنین تغییراتی پرسش‌هایی اساسی درباره ترکیب فرماندهان ارشد این سازمان مطرح می‌کند چه کسی می‌تواند در رأس نیروی قدس سپاه قرار گیرد و بر چه اساسی و این انتصاب‌ها برای سیاست منطقه‌ای ایران چه معنایی خواهد داشت با نگاهی دقیق‌تر به فرماندهان سابق نیروی قدس و دیگر شاخه‌های عملیات خارجی از ۱۹۷۹ می‌توان به پاسخ‌های احتمالی دست یافت

الگوها وابستگی‌ها و شانس عملیاتی

در سال‌های اولیه جمهوری اسلامی و پیش از ظهور نیروی قدس چهار سازمان ایرانی در عملیات‌های نظامی خارجی شرکت داشتند:

۱. واحد جنبش‌های آزادی‌بخش سپاه پاسداران

۲. ستاد جنگ‌های نامنظم (مستقل از سپاه)

۳. گارد لبنان سپاه پاسداران (که در آن زمان به نام نیروی قدس هم شناخته می‌شد اما نباید با نیروی قدس سپاه که نهایتا شکل گرفت اشتباه گرفته شود)

۴. قرارگاه رمضان سپاه پاسداران

در سال ۱۹۸۹ و با پایان جنگ ایران و عراق و سازمان‌دهی مجدد نیروهای مسلح کشور اعضای بازمانده این چهار گروه و شبکه‌های بین‌المللی آن‌ها در قالب نیروی قدس سپاه پاسداران ایران ادغام شدند. سازمان جدید عملیات‌های برون‌مرزی ایران را انحصارا در کنترل خود گرفت که تا جنگ فعلی سوریه دوام یافته است.

فرماندهان سازمان‌های عملیات برون‌مرزی ایران ۱۹۷۹-۲۰۲۱

در مجموع از سال ۱۹۷۹ هفده نفر به عنوان فرماندهان یا معاونان آنان در این پنج سازمان خدمت کرده‌اند. سه نفر آن‌ها یعنی محمد منتظری و مهدی هاشمی از واحد جنبش‌های آزادی‌بخش و مصطفی چمران از ستاد جنگ‌های نامنظم از چند جنبه مهم شاخص هستند: این افراد بنیان‌گذار سازمان‌های خودشان بودند و از طرف مقام بالاتری منصوب نشده بودند آن‌ها در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در خارج در جنگ چریکی آموزش دیده بودند و روابط نزدیکی با دولت‌ها و سازمان‌های خارجی داشتند (مثلا لیبی سوریه سازمان آزادی‌بخش فلسطین جنبش امل لبنان) این افراد حامیانی کلیدی در رژیم داشتند که مستقل از سپاه پاسداران بودند (یعنی آیت‌الله حسینعلی منتظری و نخست‌وزیر مهدی بازرگان). بعد از آن‌که این حمایت در نتیجهٔ پاکسازی رژیم از بین رفت سپاه پاسداران سریعا فرماندهی هر کدام از آن‌ها را غصب کرد و سازمان‌های آن‌ها را در داخل سپاه ادغام کرد.

چهارده نفر دیگر مخرج مشترک‌های بسیار متفاوتی دارند. هیچ‌کدام پیش از انقلاب در خارج آموزش جنگ چریکی ندیده‌اند و همه جز سه نفر که جوان‌تر از بقیه بودند در ارتش شاهنشاهی ایران خدمت کرده بودند. آن‌ها هیچ حامی خارجی نداشتند و در داخل هم هیچ حامی شناخته شده‌ای خارج از سازمان خود نداشته‌اند (به استثنای منصور کوچک محسنی از پیروان آیت‌الله منتظری که در میانه دهه ۱۹۸۰ از سپاه پاکسازی شد). ده نفر آن‌ها در جنگ داخلی کردستان بعد از انقلاب جنگیده اند و همگی در جنگ علیه عراق خدمت کرده‌اند. درمقابل سپاه به وفاداری آن‌ها پاسخ داد و آن‌ها را به سِمت‌های ارشد ترفیع درجه داد.

مسیر شغلی/حرفه‌ای فرماندهان عملیات برون‌مرزی ایرانی ۱۹۷۹-۲۰۲۱

sites/default/files/2021-/)
06/col-
(234.png

نام	تاریخ تولد	محل تولد	سازمان	دوره تصدی	آموزش چریکی در خارج از کشور قبل از ۱۹۷۹	خدمت نظامی قبل از ۱۹۷۹	جنگ داخلی گرستان ایران ۱۹۷۹-۸۰	جنگ عراق ۱۹۸۰-۸۸	لبنان ۱۹۸۲-۸۹	قرارگاه رمضان ۱۹۸۲-۸۸	فرماندهی سپاه قدس ۱۹۹۰	حمله به افغانستان ۲۰۰۲
جمران، مصطفی	۱۹۳۲	تهران	ستاد جنگ‌های نامنظم	۱۹۷۹-۸۱	•	•	•	•				
دهقان، حسن	۱۹۵۷	اصفهان	گارد لبنان سپاه پاسداران	۱۹۸۲-۸۴		•	•	•	•			
فلاح‌زاده، محمدرضا	حدود ۱۹۶۲	یزد	نیروی قدس سپاه	۲۰۰۲ تا امروز				•			•	•
هاشمی، مهدی	۱۹۳۶	اصفهان	واحد جنبش‌های آزادی‌بخش اسلامی سپاه	۱۹۷۹-۸۶	•	•						
حسین‌زاده حجازی، محمد	حدود ۱۹۵۶	اصفهان	نیروی قدس سپاه	۲۰۲۰-۲۱			•	•			•	•
کنعانی، احمد	نامعلوم	تهران	گارد لبنان سپاه پاسداران	۱۹۸۲-؟			•	•	•			
کوچک محسنی، منصور	نامعلوم	تهران	گارد لبنان سپاه پاسداران	۱۹۸۲			•	•	•			
منتظری، محمد	۱۹۴۴	اصفهان	واحد جنبش‌های آزادی‌بخش اسلامی سپاه	۱۹۷۹-۸۱	•							
مصلح، حسین (موسوم به مصلحی‌ها)	نامعلوم	نامعلوم	گارد لبنان سپاه پاسداران	نامعلوم				•	•			
متوسلیان، احمد	۱۹۵۳	تهران	گارد لبنان سپاه پاسداران	۱۹۸۲			•	•				
نقدی، محمد (موسوم به شمس)	حدود ۱۹۵۲	تهران	قرارگاه رمضان سپاه	حدود ۱۹۸۵-۱۹۸۸	•	•	•	•		•		
قانی، اسماعیل	۱۹۵۷	خراسان رضوی	نیروی قدس سپاه	؟-امروز	•	•	•	•			•	•
رضایی، مرتضی	نامعلوم	نامعلوم	قرارگاه رمضان سپاه	۱۹۸۴	•			•				
سلیمانی، قاسم	۱۹۵۷	کرمان	نیروی قدس سپاه	۱۹۹۷-۲۰۲۰	•	•	•	•		•	•	•
وحید، احمد (موسوم به احمد شاهچراغی)	حدود ۱۹۵۸	فارس	نیروی قدس سپاه	۱۹۸۹-۹۷	•			•	•			
وردی‌نژاد فریدون (موسوم به مهدی‌نژاد)	۱۹۵۶	لرستان	گارد لبنان سپاه پاسداران	۱۹۸۶-۸۹	•			•	•			
ذوالقدر، محمدباقر	حدود ۱۹۵۴	فارس	قرارگاه رمضان سپاه	۱۹۸۴-؟	•		•	•		•		

اما انتخاب فرماندهان همان‌قدر که ناشی از اشتراکات یا برنامه آگاهانه بود گاهی هم ناشی از شانس بود در ۱۹۸۲ جمهوری اسلامی نیروی مشترکی از سپاه پاسداران و ارتش ایران را به مرز لبنان-سوریه اعزام کرد هدف ظاهری این اعزام نیرو مقابله با حمله اسرائیل به جنوب لبنان بود اما در واقع به دنبال این بود که با جنبش امل نیروی نیابتی سوریه از طریق تاسیس امل اسلامی مقابله کند یعنی گروهی که بعدا به حزب‌الله لبنان بدل شد فرمانده سپاه پاسداران محسن رضایی به داوود کریمی فرمانده عملیات‌ها در تهران و عضو قدیمی سپاه که از سوی جنبش امل آموزش دیده بود دستور داد گارد لبنان را هدایت کند در آن زمان کریمی از هدف واقعی اعزام نیروها خبر نداشت اما حکمت اعزام نیروها به لبنان را در حالی که ایران درگیر جنگ با عراق بود مورد تردید قرار داد این تردید او را واداشت تا درخواست ملاقاتی با آیت‌الله خمینی رهبر ایران بکند یا دست‌کم فرمانی از خمینی بگیرد که اجازه این ماموریت را بدهد بعد از آن‌که هر دو درخواست رد شد کریمی از ماموریت سر باز زد و این مسئولیت به معاون او احمد متوسلیان داده شد که صرفا با ترغیب علی خامنه‌ای رهبر آینده ایران که آن زمان نماینده خمینی در شورای دفاع ملی بود و با اکراه آن را پذیرفت

به همین ترتیب سنت جایگزینی یک فرمانده با معاون مستقیم خود در ماموریتی در خارج کشور تصادفی و بدون نقشه متولد شد

متوسلیان در ۱۹۸۲ همان سالی که ماموریت هدایت گارد لبنان را به عهده گرفت ربوده شد و احتمالا در بیروت کشته شد. معاون او در لبنان منصور کوچک محسنی گارد لبنان را در دست گرفت نه به این خاطر که شایسته‌ترین نامزد این مقام بود بلکه چون سپاه پاسداران ایران نمی‌توانست برای فرستادن فرمانده ارشدی از تهران عملیات جاری و حساس خود را به تاخیر بیندازد. و وقتی کوچک محسنی بعد از چند ماه به خاطر روابطش با آیت‌الله منتظری از این سِمت برکنار شد معاون او احمد کنعانی به دلایلی مشابه کنترل کامل را در دست گرفت.

در ۱۹۸۴ قرارگاه رمضان سپاه پاسداران به عنوان یک نیروی چریکی تاسیس شد که از کردهای عراقی شیعیان عراق افغان‌ها و دیگر ملیت‌ها تشکیل می‌شد. فرماندهان آن معمولا افسران سابق اطلاعات سپاه بودند که یکی از آن‌ها محمد نقدی معروف به شمس از اعضای باسابقه گارد لبنان بود. تبادل اعضا بین گارد لبنان و قرارگاه رمضان در سطوح سازمانی پایین‌تر هم چشمگیر بود.

نیروی قدس سپاه وارد می‌شود

وقتی جنگ ایران و عراق تمام شد نیروی قدس تاسیس شد تا عملیات‌های برون‌مرزی متمرکز شود و در انحصار یگانی واحد باشد تصمیمی که هاشمی رفسنجانی رئیس‌جمهور در آن نقش مهمی داشت. سه فرمانده اول این نیرو افراد مورد نظر رفسنجانی بودند تا او مطئمن شود که این سِمت به فرماندهان اطلاعاتی سپاه که روابط نزدیکی با او داشتند برسد. فریدون وردی‌نژاد (یا همان مهدی‌نژاد) و احمد شاه‌چراغی (که بیشتر به نام احمدی وحیدی شناخته می‌شد) هر دو در ماجرای ایران-کنترا در میانه دهه ۱۹۸۰ رابطه نزدیکی با رفسنجانی داشتند آن‌ها بر تحویل سلاح‌ها و قطعات یدکی از اسرائیل به ایران نظارت داشتند و به رفسنجانی گزارش می‌دادند و او هم بعد از دریافت هر محموله اجازه آزادسازی گروگان‌ها را در لبنان می‌داد. رفسنجانی همچنین رابطه نزدیکی با قاسم سلیمانی داشت که مثل خود او کرمانی بود. بر اساس یادداشت‌های رفسنجانی در ۱۹۹۷ سلیمانی به خاطر اختلافات با محسن رضایی که آن زمان هنوز فرمانده کل سپاه بود می‌خواست استعفا بدهد. رفسنجانی او را ترغیب کرد که چند ماه دیگر بماند تا این‌که خامنه‌ای رضایی را با یحیی رحیم‌صفوی جایگزین کرد. سپس سلیمانی به‌عنوان فرمانده نیروی قدس منصوب شد.

سلیمانی و جانشین کنونی او قاآنی همچنین به خاطر تخصص‌شان در امور افغانستان به خدمت گرفته شدند تجربه افغانستان را آن دو در دوره ای به دست آوردند که برای مقابله با کارتل‌های مواد مخدر و طالبان در آن‌جا مستقر شده بودند. در آن زمان جمهوری اسلامی ظهور طالبان را تهدید خارجی اصلی خود می‌دانست. به همین نحو دو نفری که تا اینجا برای معاونت قاآنی انتخاب شده اند (اخیرا فلاحزاده و قبل از او محمد حسین‌زاده حجازی) منعکس کننده توجه استراتژیک فعلی ایران هستند هر دو طی دو دهه گذشته در عراق سوریه و لبنان خدمت کرده‌اند.

سرانجام از سلیمانی به بعد تمام فرماندهان نیروی قدس سپاه و معاونان‌شان قبلا فرماندهان استانی سپاه بودند. این واقعیت همراه با جنگ سوریه که نیازمند اعزام نیروهای ثابت سپاه برای کاهش بار نیروی قدس بود تفکیک سوابق حرفه‌ای فرماندهان هر یک از این نیروها را بسیار مشکل کرده است. این همچنین بدان معنا ست که فرماندهان نیروی قدس دارای تجربه گسترده ای در امور امنیت داخلی هم هستند.

علی آلفونه نویسنده کتاب «جانشینی سیاسی در جمهوری اسلامی ایران: مرگ روحانیت و ظهور سپاه پاسداران» (۲۰۲۰) است.

❖

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Iran Takes Next Steps on Rocket Technology

فوریهٔ ۱۱ ۲۰۲۲

◆

Farzin Nadimi

(/policy-analysis/iran-takes-next-steps-rocket-technology)

BRIEF ANALYSIS

Saudi Arabia Adjusts Its History, Diminishing the Role of Wahhabism

فوریهٔ ۱۱ ۲۰۲۲

◆

Simon Henderson

(/policy-analysis/saudi-arabia-adjusts-its-history-diminishing-role-wahhabism)

ARTICLES & TESTIMONY

Podcast: Breaking Hezbollah's Golden Rule

فوریهٔ ۹ ۲۰۲۲

◆

Matthew Levitt

(/policy-analysis/podcast-breaking-hezbollahs-golden-rule)

TOPICS

نظامی و امنیتی **(/fa/policy-analysis/nzamy-w-amnyty)**

REGIONS & COUNTRIES

ایران **(/fa/policy-analysis/ayran)** عراق **(/fa/policy-analysis/raq)** لبنان **(/fa/policy-analysis/lbnan)**

سوریه **(/fa/policy-analysis/swryh)**